

Д. Г. Ткачук, аспірант
кафедри соціальної і гуманітарної політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ЗАЛУЧЕННЯ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ ДО ФОРМУВАННЯ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКОГО ДОСВІДУ НА ПРАКТИЦІ В УКРАЇНІ

Польща – чи не єдина країна в Східній Європі, чия культурна політика щодо національних та етнічних меншин, що становлять її населення, за останнє століття пройшла такий дивовижний, складний шлях різких коливань між країно-цями вибору моделі соціальної системи: від багатонаціональної моделі (у широкому діапазоні мовної, релігійної, регіональної та місцевої диференціації) до моделі однонаціонального типу (відповідно до суворої максими, проголошеної ідеологами сусідньої країни із заходу з категоричною формулою «Ein Land – ein Volk (Одна країна – одна нація, одна національність)»). Польський досвід заслуговує на ретельний аналіз як для того, щоб не повторювати трагічні помилки, так і для того, щоб озброїтися стандартами гуманізму та інструментами досягнення громадянської згоди й етнокультурної поліфонії, розробленими польською практикою та правовою системою. Система державних гарантій свободи поглядів і соціальних привілеїв поширювалася на представників численних етнічних груп. Різні привілеї – від елементарних (нижчі ціни на землю та будівельні матеріали) до найвищих, такі як надання дворянського титулу, користувалися найманцями військової служби (переважно татарами, створюючи в польській армії сильні кавалерійські загони, а згодом систематично доповнюючи своїх офіцерів своїми представниками); поселення досвідчених фермерів і колоністів у безлюдні землі (наприклад, чехи, німці в багатьох регіонах Польщі); фахівці, необхідні для розвитку деяких ремесел, торгівлі, більш важливих напрямів східної дипломатії, фінансового бізнесу (вірмени, євреї) та інших меншин, які тривалий час формували привілейовані групи буржуазії в польському суспільстві. Звичайно, у цій довгій історії були й інші темні сторони та драматичні моменти: конфлікти, конкуренція, порушення прав малих національностей, погроми, інтенсивна асиміляція (полонізація) меншин (зокрема литовців, українців і білорусів, що особливо яскраво виявилось серед освіченої шляхетської еліти), експансія на чужі землі. Однак ці явища мали місце в усій середньовічній і капіталістичній епохах Європи, Польща не була винятком у цьому стосунку. Що стосується позитивної дискримінації, пропонування меншинам більших прав і можливостей для їхнього культурного та соціального розвитку, ніж ті, що вони мали на батьківщині та в Польщі, у певних верствах – самих поляків, було винятковим явищем, яке відрізняло Польщу в європейському контексті.

Ключові слова: *етнос, нація, етнічність.*

D. H. Tkachuk. Involving ethnic communities in the formation and implementation of state ethno-politics in the Republic of Poland and the possibility of applying such experience in practice in Ukraine

Poland is almost the only country in Eastern Europe whose cultural policy towards the national and ethnic minorities that make up its population has gone through such an amazing, difficult path of sharp fluctuations between the extremes of choosing a social system model: from a multinational model (in a wide range of languages), religious, regional and local differentiation) to a model of single-ethnic type (according to the strict maxim proclaimed by the ideologues of the neighboring country from the west with the categorical formula “Ein Land – ein Volk (One country – one nation, one nationality)”, which by force of extremes and contrasts, the Polish experience deserves careful analysis both in order not to repeat tragic mistakes and in order to arm itself with the standards of humanism and tools for achieving civil consent and ethnocultural polyphony, developed by Polish practice and legal system. The system of state guarantees of freedom of opinion and social privileges applied to representatives of the number ethnic groups. Various privileges – from elementary (lower prices for land and building materials) to the highest, such as granting the title of nobleman, enjoyed mercenaries of military service (mostly Tatars, creating strong cavalry units in the Polish army, and later systematically supplementing their officers with their representatives); settlement of experienced farmers and colonists in uninhabited lands (for example, Czechs, Germans in many regions of Poland); specialists needed for the development of certain crafts, trade, more important areas of Eastern diplomacy, financial business (Armenians, Jews) and other minorities, which for a long time formed the privileged groups of the bourgeoisie in Polish society. Of course, there were other dark sides and dramatic moments in this long history: conflicts, competition, violations of the rights of small nationalities, pogroms, intensive assimilation (polonization) of minorities (including Lithuanians, Ukrainians and Belarusians, which was especially evident among the educated gentry elite), expansion into foreign lands. However, these phenomena took place throughout the medieval and capitalist epochs of Europe, and Poland was no exception. In terms of positive discrimination, offering minorities greater rights and opportunities for their cultural and social development than those in their home countries and in Poland – in certain strata – the Poles themselves, was an exceptional phenomenon that distinguished Poland in the European context.

Key words: *ethnos, nation, ethnicity.*

Постановка проблеми. Демократизація політичного життя та притаманні йому правові зміни докорінно змінили становище національних меншин. Вони створили перспективи для розвитку не тільки культури, а й національної ідентичності, дали змогу більш повною мірою брати участь у політичному та суспільному житті. Відбувся повний відступ від образу етнічно однорідного суспільства. Національні меншини та організації, що їх представляють, були прийняті як окремі суб'єкти соціального й політичного життя, а їхні члени отримали право вільно виражати та позначати свою етнічну належність у публічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади етнополітики знайшли місце в дослідженнях таких зарубіжних авторів: Г. Ван Амерсфорта, М. Вебера, Ф. Гекманна, Д. Жуто-Лі, Ф. Капоторті, В. Кімлічки, О. Клайнеберга, Е. Сміта, Д. Турка, Р. Шермергорна та ін. Ці автори займалися здебільшого теоретичними розробками цивілізаційного розвитку та засад етнонаціональної політики. Ю. Бромлей, Л. Гумільов, Л. Карапетян, В. Козлов, Л. Савінов, С. Пунжин, Н. Чебоксаров займалися розробками щодо різних складників етносуспільного розвитку.

Українські науковці активно вивчають етнонаціональні механізми державного регулювання міжнаціональних відносин, у тому числі в Україні. Зокрема, потрібно виділити таких вітчизняних учених: О. Антонюка, Ю. Куца, О. Майбороди, О. Малиновської, Г. Луцишина, І. Попова, М. Сичова А. Михненка, В. Трощинського та ін. О. Майборода займався дослідженням принципу системності в управлінні етнонаціональною сферою. В. Трощинський, К. Галушко, О. Малиновська, А. Попок досліджували етнонаціональну структуру українського суспільства, акцентуючи увагу на етнічній динаміці суспільства. В. Євтух вивчав проблеми міжетнічної інтеграції.

Метою статті є розгляд та аналіз основних напрямів розвитку етнодержавної політики Республіки Польща у формі залучення етнічних спільнот до формування та реалізації державної етнополітики з метою можливостей застосування згаданих моделей на практиці в Україні.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни політика польської держави щодо етнічних спільнот непольських національностей, що населяли її, була обмежувальною й поступовою, характеризувалася прагненням до асиміляції шляхом спроб ліквідації скупчень меншин, переселення, дискримінації, контролю над соціальною та культурною діяльністю та ізоляції від материнських держав. Хоча інтенсивність, форми й прояви цієї діяльності різнилися в різні періоди Народної Республіки Польща, протягом декількох десятиріч головною метою національної політики польської влади було створення моноетнічного суспільства, суспільства без етнічних спільнот. Одним із наслідків такого типу політики було вилучення наявності національних та етнічних спільнот із публічного простору, витіснення його у сферу приватного життя, хоча влада там також не відмовлялася від контролю й нагляду. Присутність непольських громад у житті була практично повністю ліквідована [13, с. 54].

Прогресуючий організаційний плюралізм і велика кількість національних асоціацій, створених окремими меншинами, часто є для них фінансовою та організаційною проблемою. Як правило, це наслідок територіального розповсюдження окремих етнічних спільнот, а також політичних, ідеологічних і генераційних розбіжностей, часто підкріплених особистим небажанням. Певною мірою організаційний плюралізм є природним, позитивним і навіть необхідним фактором, що ілюструє внутрішнє різноманіття окремих етнічних спільнот, що є нормальним для демократії, або різноманітність цілей, заради яких були створені асоціації. Зрештою, конкуренція та діяльність окремих груп активістів, спричинені плюралізмом, часто позитивно вигідні групам етнічних спільнот. Однак це також може призвести до глибоких розбіжностей, взаємного відвернення, поділу культурних подій та особистих конфліктів. Окремі організації принципово відрізняються між собою за обсягом своєї діяльності [1, с. 56].

На додаток до великих загальнонаціональних асоціацій з розгалуженими місцевими структурами та великою кількістю членів, які є справжніми представниками своїх національностей, існує значно більша група місцевих асоціацій, яка складається лише з десятка або декількох десятків членів, діяльність яких обмежена епізодичними ініціативами або є лише декларативною. Головною метою діяльності основних національних асоціацій є підтримка національної та культурної ідентичності й самобутності власних громад, а найважливіші постулати щодо польської центральної та місцевої влади стосуються реалізації положень Закону про національні й етнічні меншини та регіональну мову, більшої фінансової та організаційної підтримки культурної та освітньої діяльності й захисту національної, історичної та культурної спадщини окремих меншин. Діяльність національних організацій також має дуже значний і багаторазовий вплив на консолідацію присутності меншин у громадському просторі Польщі.

Демократизація політичного життя та притаманні йому правові зміни докорінно змінили становище етнічних спільнот. Вони створили перспективи для розвитку не тільки культури, а й національної ідентичності, дали змогу більш повною мірою брати участь у політичному та суспільному житті [10, с. 304]. Відбувся повний відступ від образу етнічно однорідного суспільства. Етнічні спільноти й організації, що їх представляють, були прийняті як окремі суб'єкти суспільно-політичного життя, а їхні представники отримали право вільно виражати та позначати свою етнічну належність у публічному просторі. Польське законодавство забороняє дискримінацію та захищає всі національності, які проживають на території Республіки Польща. Однак у результаті прийняття у 2005 році Закону про національні та етнічні меншини та регіональну мову 14 громад меншин отримали

юридичні привілеї: білоруси, чехи, литовці, німці, вірмени, росіяни, словаки, українці, євреї, караїми, Лемки, роми, татари та кашуби, які розмовляють регіональною мовою. Незважаючи на схожість прав і привілеїв для всіх спільнот, згаданих у Законі, їх практичне використання окремими етнічними спільнотами дуже різне, реальність останніх років чітко показує, що привілеї, гарантовані законом, найбільш здатні – або бажають – використовувати німецькі, кашубські та литовські громади. Цьому, безумовно, сприяє порівняно велика кількість німців і кашубів, а також дуже сильна територіальна концентрація всіх трьох громад [13, с. 115]. Однак цих умов недостатньо, оскільки кількість і територіальність – це також особливості білорусів, які, крім релігійної сфери, лише незначною мірою, крім релігійної сфери, наявні в публічному просторі південно-східного Підляшшя. З іншого боку, сілезійці – єдина громада, яка через свої розміри й територіальну концентрацію може суттєво скористатися цим видом привілеїв, закріпленим у польському законодавстві, не має такої можливості через їх пропуск у положеннях закону [10, с. 458]. Протягом десятиліть непольські національності не могли вільно функціонувати політичні та правові обмеження. В останні десятиліття ці бар'єри зняті.

Отже, для подальшої активізації присутності національних та етнічних спільнот у польському громадському просторі вирішальним фактором буде їхня діяльність, особливо керівників організацій і місцевих громад (наприклад, використання привілеїв двомовних кабінетів, вимагання двомовних назв місць, відправлення дітей до шкіл з мовою меншини як уроків, культурної та соціальної діяльності, голосування на місцевих і національних виборах за списки національних меншин). Найбільшою загрозою для подальшої інституціоналізації та візуальної присутності етнічних спільнот на польському просторі державної етнополітики є байдужість представників меншин до їхніх національних справ і пов'язана з цим прогресивна асиміляція, а також зростаючий страх непольських громад проти зростаючого націоналізму частини польського суспільства.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що в політичній історії Польщі накопичено значний досвід залучення етнічних спільнот до формування та реалізації державної етнополітики – від прогресуючого організаційного прагматичного плюралізму польської влади до консенсусних вирішень спільних проблем у рамках особистого бажання до створення асоціацій і безпосередньої участі у формуванні етнополітики країни.

Для запобігання створенню кризових ситуацій в Україні з перспективою подальшої модернізації етнічної політики варто звернути безпосередню увагу на зарубіжний досвід надання етнічним об'єднанням більшої самостійності в питаннях організації інтеграції участі в політичному та суспільному житті. Широке повноваження, які необхідно імплементувати етнічним об'єднанням у формі їх безпосереднього залучення до формування та реалізації державної етнополітики, створять дуже значний і багаторазовий вплив на консолідацію меншин у громадському просторі країни. Демократизація політичного життя й узаконені правові зміни можуть докорінно покращити становище національних меншин. Вони створять перспективи для розвитку не тільки культури, а й національної ідентичності, дадуть змогу більш повною мірою брати участь у політичному та суспільному житті. Спираючись на зарубіжний досвід, під час його реалізації на практиці в Україні національні меншини й організації, що їх представляють, будуть прийняті не лише як окремі суб'єкти суспільно-політичного життя, а їхні представники отримають ще більше можливостей вільно виражати та позначати свою етнічну належність у публічному просторі.

Список використаних джерел:

1. Бурдяк В.І. Конфліктогенні проблеми в розвитку міжнаціональних відносин суспільства. Rzeszów : Bonusiak, 2002. 339 с.
2. Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти. Київ : Стило, 2001. 205 с.
3. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнополітологічний аналіз). Київ : Вища школа, 1998. 392 с.
4. Куц Ю. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні : управлінський аспект. Харків : Магістр, 2002. 204 с.
5. Липчук О.І. Інституційні засади реалізації прав етнонаціональних меншин в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2009. 23 с.
6. Римаренко Ю.І. Національний розвій України: проблеми і перспективи. Київ : Юрінком, 1995. 272 с.
7. Муляр В.І. Політологія. Житомир : ЖДТУ, 1999. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/>.
8. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. New York : ICERD, 1966. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР). Київ : ВРУ, 1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043.
10. Budyta-Budzyńska A. Socjologia narodu i konfliktów etnicznych. Warszawa : Bosak LTD, 2010. 512 с.
11. Chałupczak H., Browarek T. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1995. Lublin : Omegalul, 1998. 340 с.

12. Dudra S., Nitschke B. *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*. Kraków : Statek, 2010. 228 c.

13. Dudra S., Nitschke B. *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*. Kraków : Legionów, 2013. 410 c.

14. GUS. *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*. Warszawa : Syrena, 2013. 244 c. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2013,2,8.html>.

References:

1. Burdiak V. I. (2002), *Konfliktohenni problemy v rozvytku mizhnatsionalnykh vidnosyn suspilstva* [Conflictogenic problems in the development of interethnic relations of society], Rzeszow, 339 p. [in Polish].

2. Yevtukh V. B. (2001), *Problemy etnonatsionalnoho rozvytku: ukraïnskyi i svitovi konteksty* [Problems of ethno-national development: Ukrainian and world contexts], Press Stylos, Kyiv, 205 p. [in Ukrainian].

3. Kresina I. O. (1998), *Ukrainska natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy (etnopolitohichni analiz)* [Ukrainian national consciousness and modern political processes (ethnopolitical analysis)], Press Vyscha shkola, Kyiv, 392 p. [in Ukrainian].

4. Kuts Yu. (2002), *Etropolitychni derzhavotvorchi protsesy v Ukraini : upravlinskyi aspekt* [Ethnopolitical state-building processes in Ukraine: managerial aspect], Press Mahistr, Kharkiv, 204 p. [in Ukrainian].

5. Lypchuk O. I. (2009), *Instytutsiini zasady realizatsii prav etnonatsionalnykh menshyn v Ukraini* [Institutional principles of realization of the rights of ethno-national minorities in Ukraine], Ph.D thesis: 23.00.02 “Political institutions and processes”, press Chernih. nats. tekhnol. un-t, Chernihiv, 23 p. [in Ukrainian].

6. Rymarenko Yu. I. (1995), *Natsionalnyi rozvii Ukrainy: problemy i perspektivy* [National development of Ukraine: problems and prospects], Press Yuryнком, Kyiv, 272 p. [in Ukrainian].

7. Muliar V. I. (1999), *Politolohiia* [Politology], official site. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/> [in Ukrainian].

8. ICERD (1966), *Mizhnarodna konventsiia pro likvidatsiiu vsikh form rasovoi dyskryminatsii* [International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination], official site. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105 [in Ukrainian].

9. Supreme Soviet of the Ukrainian SSR (1973) *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava (Mizhnarodnyi pakt ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR)* [International Covenant on Civil and Political Rights (International Covenant ratified by the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR)], official site. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043 [in Ukrainian].

10. Budyta-Budzynska A. (2010), *Socjologia narodu i konfliktow etnicznych* [Sociology of the nation and ethnic conflicts], Press Bosak LTD, Warsaw, 512 p. [in Polish].

11. Chalupczak H. and Browarek T. (1998), *Mniejszosci narodowe w Polsce w latach 1918–1995* [National minorities in Poland in the years 1918–1995], Press Omegalul, Lublin, 340 p. [in Polish].

12. Dudra S. and Nitschke B. (2010), *Mniejszosci narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie swiatowej* [National and ethnic minorities in Poland after World War II], Press Statek, Krakow, 228 p. [in Polish].

13. Dudra S. and Nitschke B. (2013), *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej* [Associations of national, ethnic and postulated minorities in Poland after World War II], Press Legionów, Krakow, 410 p. [in Polish].

14. GUS (2013), *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011* [Religious confessions. National and ethnic associations in Poland 2009–2011], official site. URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2013,2,8.html> [in Polish].